

COĞRAFİ BÖLGELER PERSPEKTİFİNDE KALKINMA MODELLERİ

The Developmental Models in the Perspective of Geographical Regions

Doç. Dr. Ramazan ÖZEY*

ÖZET

Bugün yeryüzündeki mevcut kalkınmış ülkeler, kalkınma aşamalarında çeşitli modeller uygulamışlardır. Söz konusu bu modeller, o ülkelerin daha ziyade coğrafi yapıları ile bir uyum içinde oldukları gözlenir. Türkiye, kalkınmakta olan bir ülkedir. Kuruluşundan bugüne kalkınmasını henüz tamamlayamamıştır. Oysa, 2. Dünya Savaşı'na katılmış ve yenilmiş olan Almanya ve Japonya gibi ülkeler, bugün kalkınmış ülkeler arasında yerlerini almışlardır. 2. Dünya Savaşı'na bile katılmayan Türkiye'nin kalkınmasını tamamlayamamış olması, hayli düşündürücüdür.

Türkiye'nin kalkınmasında görülen bu gecikmenin en önemli sebebi, ülke özelliklerine uyum sağlayan bir modelin uygulanmamasıdır. Dışarıdan ithal edilmeye çalışılan tüm modeller, Türkiye'ye bol ya da dar gelmiştir. İthâl modellerde görülen uyumsuzluk, uzun süre, Türk İnsanı'nın yapısında aranmış ve Türk İnsanı, tembel, beceriksiz olarak nitelendirilmeye çalışılmıştır. Oysa bu nitelendirme, haksız bir yakıştırmadan öteye gidemez. Çünkü, Türk İnsanı; geçmişte olduğu gibi bugün de çok zeki ve çalışkandır.

Türk İnsanı'na mâl edilmeye çalışılan bu kalkınmamışlık sendromu, aslında ithâl modellerdeki uyumsuzluklardan kaynaklanmıştır. Çünkü, Türkiye'nin yeryüzü şekilleri, iklimi, akarsuyu, toprağı, bitkisi, insanı ve iktisadi yapısı ile oldukça farklı özellikler taşır. Özellikle söz konusu bu coğrafyası ile, dünya ülkeleri arasında ayrı bir yeri vardır. Türkiye, çoğu coğrafyacılara tarafından "Küçük Asya" olarak nitelendirilmektedir. Yani Asya kıtasında görülen özelliklerin tümü, ülkemizde görülebilmektedir. O halde ülkemiz kalkınmasında, coğrafi özellikler ayrıntılı olarak araştırılmalı ve bu özelliklerle uyum içinde olan bir kalkınma modeli hazırlanmalıdır.

ABSTRACT

The developed countries in the world of our time which applied different in their developing stages. It is observed that, these models has an harmony with the geographical structure of that country. Turkey is a developing country. She could not complete her development, yet. But the countries which were joined

* Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Bölümü.

and lost the second world war such as Germany and Japan has a leading place between the developed countries of world. Turkey even was not part of the war which could not complete its development. This is trouble.

The most important reason to the delay of Turkey's development is that there is no model in order to apply with the conditions of country. The all models were imported from outside which were not fitted Turkey's special conditions. It became loose or small. It was supposed this is because of Turkish people's characteristics such as laziness, unskillfulness rather than the imported models. But it is not fair to incriminate Turkish people with some behaviours which are not belong them. Because Turkish people were intelligent and hard-working in the history and They are same today, too.

This underdevelopment syndrome which seems a property of Turkish people comes from the imported development models. Because, Turkey has very special characteristics with its morphology, climate, rivers, soils, vegetation, human factors and economical structure. Turkey has a special place in the countries in the world because of its geography. Turkey is known as "Asia Minor" by foreign geographers. It is possible to see all characteristics of Asia continent in Turkey. As a result, it is necessary to research a detailed geographical characteristics to prepare a developmet model which is fitting Turkey's special conditions.

Giriş

Kelime olarak bölge; sınırları, yönetsel ya da ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine ya da üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçasıdır (1). Mıntıka ya da mıntaka kelimesiyle eşanlamlıdır. Coğrafi bölge ise; yeryüzünün doğal, beşeri ve ekonomik özelliklerine göre belirlenmiş bir bölümdür. Böylece, bölge kavramı; sözlük anlamıyla coğrafi tanımı birbiriyle özdeşleşmiş gibidir.

Kalkınma ise; azgelişmiş ülkelerin, dış yardım ve ekonomik düzenlemeler yoluyla gelişmiş ülkelere yetişme, toplumsal yapıyı geliştirme çabalarıdır. Belirli iki tarih arasında ekonomide büyüme ya da gelişme durumuna, kalkınma hızı adı verilir. Kalkınmanın uygulama aşamasında takip edilen yol, biçim veya tiplere kalkınma modelleri denir.

Bugüne kadar, yeryüzünde uygulanan kalkınma modelleri hayli çeşitlidir. Kuşkusuz bu modeller bir bölgede başarılı olabilir. Ancak, aynı model her yerde geçerlidir, demek hatalı olur. Bu nedenle, her ülkenin ya da her bölgenin kalkınma modeli farklıdır. Hatta bölge içindeki mikro düzeydeki değişimler, kalkınma modelini değiştirebilir.

Bu araştırmada, dünyada uygulanan kalkınma modelleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunmak yerine, Türkiye'nin Coğrafi Bölge, bölüm ve yöreleri düzeyinde,

bugüne kadar uygulanmış kalkınma modellerinin uygulanışındaki aksaklıkları, Coğrafi açıdan irdelemeyi uygun gördük. Ayrıca gelecekteki uygulamalara, bilimsel yönden ışık tutmayı amaçladık.

Coğrafi Bölge, Bölüm ve Yörelere

1941 yılında Ankara'da yapılmış olan Birinci Coğrafya Kongresi'nde (2) alınan kararlar sonucunda, Türkiye; 7 coğrafi bölge ve 21 bölüme ayrılmıştır. Ayrıca o yıllardan bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda, ülkemizde çok sayıda yöre ve altyöre tesbit edilmeye çalışılmıştır. Yöre ve altyörelere sayısı, araştırmalar devam ettikçe artacağı kuşkusuzdur. Sözelimi; Gümüşhane İli'nde yaptığımız bir araştırmada (3); 6575 km²'lik bir alan içinde, 2 ana yöre (Kelkit çayı ve Harşit çayı havzaları) ve 5 ayrı altyöre (Yağmurdere, Gümüşhane, Torul-Kürtün, Köse-Kelkit ve Şiran) seçilir. Kuşkusuz bu yörelere sorunları ve çözüm yollarında birbirinden ayırıcı bazı farklılıklar görülmektedir. Bizce bu değişimin temelinde Coğrafi özelliklerin yöresel farklılıkları yatmaktadır. Gümüşhane için, sorunlara bütün olarak bakmak ve genel çözümler üretmek, sonuca ulaşmada başarısızlığa götüreceği pek doğaldır. Çünkü yukarıda sözü edilen bu yörelere, birbirinden oldukça farklılık arzeder. Bariz bir örnek verilecek olursa; Köse-Kelkit yöresi, Doğu Anadolu Bölgesi'ne yakın özellikler taşıırken, Yağmurdere yöresi ise Karadeniz Bölgesi'ne benzerlik gösterir. Diğer bir örnek ise; Erzurum Ovası'nın hemen yakınında yer alan Serçeme Vadisi verilebilir (4). Serçeme Vadisi, Erzurum Ovası'na çok yakın olmasına rağmen (yaklaşık 40 km. kadar), Erzurum Ovası'na göre apayrı bir coğrafi özelliğe sahiptir. Hele Tortum yöresi (5), Erzurum Ovası yöresine hiç benzemez. Kuşkusuz bu örneklemeleri çoğaltmak mümkündür. Sözkonusu bu örneklemeler, diğer coğrafi bölgelerimiz için de geçerlidir (6). Ancak konumuz, Türkiye'nin yörelere ayrı ayrı incelemek değil, devlet ve özel sektör yatırımlarının, yörelere göre dağılımındaki aksaklıkları ortaya koymaktır.

Devlet Yatırımları ve Coğrafya

Coğrafya'nın konusunu yeryüzü oluşturur (7). Araştırmalarını yeryüzü üzerinde yürütür. Yeryüzü üzerindeki olayları ele alırken, insan-mekân ilişkisini ön planda tutar. İnsanın mekân üzerindeki değiştirme gücünü ve mekânın insan üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini araştıran Coğrafya; etkileşimi olumlu-olumsuz karşılaştırması yaparak, bir denge kurmaya çalışır. Coğrafi bir mekân üzerinde kurulan devletler, coğrafyadan hiçbir zaman soyutlanamaz. Devletlerin tüm kurulma, genişleme ve hayatlarını devam ettirmeleri, hep coğrafi bir mekân üzerinde gerçekleşir.

Devlet, tüm yatırımlarını, yaşadığı topraklarda, yani coğrafyası üzerinde yapar. Türkiye devleti de, bugüne kadar yapmış olduğu yatırımları, Türkiye sınırları dahilinde uygulamaya koymuştur. Koymuştur ama coğrafi özellikleri, çoğu kez gözönünde bulundurulmamıştır. Bu konuda örnekler çok sayıdadır. Örneğin Er-

Özel Sektör yatırımlarının uygulanabilirliği, devlet yatırımlarından kısmen daha avantajlıdır. Ancak kâr amacını birinci plânda tutan bir sektör, insan-zaman ve çevre uyumunu genellikle uygulama alanına sokmaz. Çoğu kez, çevre ile olan uyum ihmâl edilir. Bugün Özel Sektör yatırımlarının çoğu, çok verimli ova yüzeylerine serpilmiş ve bunun akabinde yoğun yerleşmeyle ovalarımızın küçülmesine yol açmaktadır. Kalkınmanın sanayileşme ile eş tutulduğu ülkemizde, patates, buğday, pamuk vb. tarlalarında otomobil üretmek, artık övünç vesilesi olmuştur. Oysa, madalyonun öteki yüzü, gerçekten düşündürücüdür. Tarım alanı bulmak için, çöllere büyük zahmetlerle su götürülmeye çalışıldığı, denizlerin doldurularak tarım alanı kazanılmaya uğraşıldığı dünyamızda, Türkiye; elindeki mevcut verimli tarım alanları üzerinde çeşitli fabrikalar kurmaktadır. Bu fabrikalar, verimsiz kıraç alanlar üzerinde de kurulabilirdi. Diğer bir ifadeyle, her yerde otomobil fabrikası kurulabilir ama her yerde patates yetiştirilemez. Öte yandan, kiloya vurulduğu takdirde, patates otomobilden daha pahalıdır. Hele, ülke savaş halinde ise, sözkonusu bu pahalılık kat kat artar. Burada, sanayileşme ile tarım dengesi, çok dikkatli bir şekilde kurulmalıdır. Yoksa, sanayileşme adına tarım potansiyeli kısırlaştırılırsa, ülkede gıda sorunu ile karşılaşılır.

Özel Sektör yatırımlarında karşılaşılan bir diğer aksaklık, bölgesel dağılımdaki dengesizliklerdir. Aslında, Devlet kalkınamamış bölgelerimize, Özel Sektör için bazı özendirici tedbirler almıştır. Devlet; Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak tüm yatırımlara, çok düşük faizli ve uzun vadeli krediler sağlamış ve yatırımların kalkınamamış bölgelerimize kaydırılmasına özen göstermiştir. Ancak, sağlanan tüm bu kredilerin yerinde kullanılıp kullanılmadığını bir türlü kontrol yapamamıştır. Hâl böyle olunca, verilen krediler yerinde kullanılmayarak başka bölgelere kaydırılmıştır. Kalkınamamış Doğu bölgelerimiz için verilen krediler, Özel Sektör tarafından daha kârlı olduğu için Batı bölgelerimize kaydırılmıştır. Bu durumu, Devletin en üst yetkilisi, 1990'lı yıllarda Siirtli işadamlarına söylediği şu sözlerle bâriz bir şekilde ortaya koymuştur. Siirt'in kalkınması için daha fazla yatırım isteyen işadamlarına en üst yetkili; "Devlet, Siirt için gerekli tüm yatırımı yapmıştır. Gerekli olan tüm kredileri sağlamıştır. Ancak, sizler sağlanan bu kredileri, Batı bölgelerimizdeki büyük şehirlere kaydurdunuz. Bu konuda, bir vatan-daş olarak, daha duyarlı olmalıyız" demiştir. Bu durum, sadece Siirt için geçerli değildir. Van için, Diyarbakır için, Muş için, Erzurum için, Kars için, velhasıl kalkınamayan tüm illerimiz için hep geçerlidir. Erzurum yöresinde yapmış olduğumuz araştırmalar esnasında, köylüler tarafından bir besihane üzerinden dört-beş kişinin düşük faizli kredi alıp, Batı illerimizde otel ve benzeri yatırımlar yaptıkları belirtilmiştir. Eğer duyularımız doğruysa, gerçekten çok üzücüdür. Vatan-daş olarak daha duyarlı olmak, vatanını tanımakla olur. Vatanını yeterince tanıyamayan insanlar, elbette yanılabilirler. Vatanın her köşesini en iyi şekilde tanıyanlar, elbette coğrafya ilmini en iyi şekilde bilenlerdir.

Sonuç

Kalkınma gerçekten güzeldir. Her ülke, kalkınmak ister. Türk insanı da, ülkesinin kalkınmış olmasını gönülden arzular. Hele, tüm köşesi kalkınmış bir ülkede yaşamak, her insanın arzuladığı bir olaydır. Kalkınma işlemi de, rastgele uygulanan bir sistem değildir. Her ülkenin kendine göre bir kalkınma modeli vardır. Ancak sözkonusu bu kalkınma modelleri, o ülkenin sosyo-kültürel yapısından hiçbir zaman soyutlanmamıştır. Bu nedenle, kalkınma; kalkınmış bir ülkenin uyguladığı bir modeli harfiyen uygulamakla gerçekleşemez. Örneğin bir Almanya'nın veya Japonya'nın modelini Türkiye'ye uyarlamak oldukça yanıltıcıdır. Çünkü Almanya'nın, Japonya'nın ve Türkiye'nin coğrafi şartları birbirinden farklılık arzederler. Bu üç ülkenin, yeryüzü şekilleri, iklimi, akarsu ve gölleri, toprağı ve bitki örtüsü, insanı, tarım ve hayvancılığı, yeraltı kaynakları, ulaşımı ve herşeyden önce kültürleri birbirlerinden oldukça farklı olduğunu görürüz. Bunun sonucu olarak da, zaten tüm kalkınmış ülkeler kendilerine özgü kalkınma modeli uygulamışlardır. Ülkemizin kalkınması için de, apayrı bir kalkınma modeli hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Sözkonusu bu kalkınma modeli, tüm bilim adamlarının ortaklaşa hazırlayacakları bir model olmalıdır. Bu çalışmada, kuşkusuz coğrafyacılar da yer almalıdır.

Bugün ülkemiz kalkınmasında, ne yazık ki coğrafyacılar, hiç bir görev verilmemektedir. Yetkililerce, Coğrafyacılar, adeta dağ, şehir, nehir, ülke ismi ezberleten ve bulmaca çözümünde yararlı olan bir rehber olarak görülmektedir. Oysa, Batı ülkelerinde, Coğrafya ilmine çok büyük önem verilmektedir. Bugün, ülkemizde bölüm düzeyinde temsil edilen coğrafya ilmi, çoğu kalkınmış Batı ülkelerinde, fakülte, akademi ve Enstitü düzeyinde eğitim ve öğretimini sürdürmektedir. Yine bugün, Batı ülkelerinde, Coğrafya mezunları, çeşitli kamu ve özel sektör kuruluşlarında, teknik eleman olarak görev yapmaktadırlar. Sözkonusu bu görev alanları arasında, Belediyelerde uzman, Fabrikalarda teknik eleman, devletin kalkınma ile ilgili kurumlarında bilirkişi olarak çalışmaktadırlar. Bugün için Türkiye'de genel olarak, coğrafyacılar öğretmenlik dışında herhangi bir görev verilmemektedir. Bunun sonucu olarak da, sadece coğrafyacının tesbit edebileceği görüşler, devlet yatırımlarında gözönünde tutulamamakta ve arzu edilmeyen sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Bugün için ve gelecekte ülkemizde, coğrafyacıların istihdam edilebileceği kurum ve kuruluşların başlıcaları şunlardır;

1. Devlet Planlama Teşkilatı'nda uzman olarak,
2. Devlet Su İşleri'nde jeomorfolog ve uzman olarak,
3. Devlet İstatistik Enstitüsü'nde uzman olarak,
4. Devlet Meteoroloji İşleri'nde uzman olarak,
5. Devlet Karayolları, Demiryolları, Denizyolları, Havayolları gibi Ulaşım Sektöründe uzman olarak,
6. Turizm Bakanlığı bünyesinde uzman ve rehber olarak,

7. Köy İşleri Bakanlığı'nda uzman olarak,
8. Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda uzman olarak,
9. Orman Bakanlığı'nda uzman olarak,
10. Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları bünyesinde uzman olarak,
11. Dış İşleri Bakanlığı bünyesinde uzman olarak,
12. Çevre Bakanlığı'nın her kademesinde uzman veya yönetici olarak,
13. Tüm Belediyelerde planlamacı ve uzman olarak,
14. Tüm Özel Sektör kurumlarında uzman ve teknik eleman olarak,
15. Ülke menfaatlerini gözeterek bir kişi olarak tüm Devlet Bakanlıkları bünyelerinde bilirkişi olarak, mutlaka bir coğrafyacıya ihtiyaç vardır.

Türkiye'nin gelecekteki yöneticileri, her yönüyle kalkınmış bir ülke görmek istiyorlarsa, herşeyden önce, ülkenin bütün özelliklerini tanıyan coğrafyacılar ve coğrafya ilmine gereken önemi vermelidirler.

Dipnotlar

1. T.D.K. Türkçe Sözlük. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, T.D.K. Yayını, 1988, Ankara.
2. Birinci Türk Coğrafya Kongresi Kararları, 1941, Ankara.
3. ÖZEY, Ramazan, 1991, "Gümüşhane ve Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Coğrafi Sorunları ve Çözüm Yolları". Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu Kitabı, 13-17 Haziran 1990, Ünal Ofset, s. 307-383, Ankara.
4. ÖZEY, Ramazan, 1993, Serçeme Çayı Havzasının Coğrafi Etüdü. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul.
5. YILMAZ, Osman, 1991, Tortum Çayı Havzası'nın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Atatürk Üniv. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
6. DARKOT, Besim - TUNCEL, Metin, 1978, Ege Bölgesi Coğrafyası. İstanbul Üniv. Yay. No. 2365, Coğr. Ens. Yay. No. 99, İstanbul.
- _____, 1981, Marmara Bölgesi Coğrafyası. İstanbul Üniv. Yay. No. 2510, Coğr. Ens. Yay. No. 118, İstanbul.
7. DOĞANAY, Hayati, 1993, Coğrafya'ya Giriş 1. Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
8. DOĞANAY, Hayati, 1985, 'Erzurum'da Sanayileşme ve Şehirsiz Arazi Kullanılışı'. Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi Eskişehir Örneği Kolokyumu, 6-8 Kasım 1985, Eskişehir.
- _____, 1984, Bölge Planlaması'nın Coğrafi Esasları. Atatürk Üniv. Fen, Ed. Fak. Ders Notu 63, Coğrafya Yay. No. 8, Erzurum.
9. YILMAZ, Osman, 1991, "Gümüşhane'nin Sanayi Faaliyetleri ve Potansiyeli". Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu Kitabı, 13-17 Haziran 1990, Ünal Ofset, s. 287-305, Ankara.
10. Cumhuriyet Devrinde Yapılmış Önemli Bazı Coğrafi Yayınlar Bibliyografyası için bakınız:
- DOĞANAY, Hayati, 1993, Coğrafya'da Metodoloji. Milli Eğitim Bak. Öğretmen Kit. Dizisi 187, s. 249-269, İstanbul.